

realization is the important stage of system investigation of derivative possibilities of verbs in the modern Ukrainian language in general and derived specifically.

Sound-imitative verbs, depending on the object uttering or producing sound, formed three main groups: beastial (verbs imitating animal sounds); homonal (verbs imitating human sounds); subject (verbs imitating sounds produced by different objects).

Purpose. The purpose of the article is to create typology of verb-motivated word-formation on the basis of distinct word-forming paradigms of sound-imitative verbs with semantics of sound expression of liquid as one of the subgroups of subject verbs-onomatopes.

Methods. A complex of linguistic methods was used in the given investigation: descriptive, functional, represented by the method of contextual interpretive analysis and the method of qualitative calculation.

Results. Sound-imitative verbs with semantics of sound expression of liquid belong to two structural semantic types, depending on word-forming means by help of which they appeared. Two morphological zones – substantival and verbal – have formed a typical word-forming paradigm of verbs of the first structural-semantic type, which were formed by the suffix *-a-* / *-ka-*, *-ча-*. Substantival zone was mainly represented by deverbatives with transpositional meaning of subject motivated process. Verbal zone have united verbs with temporal (“the beginning of process development”, “non-prolonged process development”, “the completeness of process development”) and quantitative word-forming meanings (“single process”, “repetition of the process”, “division of the process”).

Typical word-forming paradigm of verbs of the second structural semantic type – with suffixes – *oma-*, *-omi-* – consists of three zones. Along with substantival and verbal zones, it contains constituents of adjectival zone which expresses constant feature of something according to the sound expression. However, the continuum of word-forming meanings of verbal zone has a narrower meaning as semantic positions of quantitative modification are not completed.

Originality. Scientific originality of investigation results lies in the paradigmatic approach to the derivative systematization of derived sound-imitative verbs, mainly with the meaning of sound expression of liquid which made it possible to create integral typology of their word-forming paradigm.

Conclusion. On the whole word-forming possibilities of sound-imitative verbs of this semantics are very limited which is determined by their semantics, word-forming means and correlation with the predicates of the process.

Key words: word-building paradigm, word-building zone, word-building meaning, word-building formant, derivative stem, semantic seat, derivate, deverbative.

Надійшла до редакції 28.01.2016

Прийнято до друку 15.03.2016

УДК 811.161.

ХРИСТІАНІНОВА

Раїса Олександрівна,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та
методики викладання фахових дисциплін
Бердянського державного педагогічного
університету

e-mail: khristianinova@gmail.com

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТІВ ПРЕДИКАТИВНИХ ЧАСТИН У СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

Статтю присвячено дослідженню семантичного узгодження предикативних частин у складносурядних реченнях. Акцентовано увагу на тому, що граматично незалежні предикативні частини складносурядних речень постають як семантично взаємозалежні. Визначено різновиди семантико-синтаксичної взаємозалежності пропозицій предикативних частин у типових та

специфічних складносурядних реченнях. Обґрунтовано, що базовою для всіх типових складносурядних речень є темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність із формуванням первинного єднального граматичного значення, конкретизована у двох різновидах – власне темпоральній (одночасності і різночасності) та каузальній (причиново-наслідковій і умовно-наслідковій) взаємозалежності. Проаналізовано чинники, котрі дають змогу мовцеві поєднувати в одній конструкції предикативні частини, що відображають незалежні одна від одної ситуації об'єктивної дійсності. Констатовано, що в специфічних складносурядних реченнях постає темпоральна (присднувальні речення доповнення) і взаємозалежність «основне – додаткове» (присднувальні речення побіжного зауваження і висновкові) та загальне присднувальне граматичне значення.

Ключові слова: складносурядне речення, темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність, каузальна семантико-синтаксична взаємозалежність, семантико-синтаксична взаємозалежність «основне – додаткове», власне єднальне граматичне значення, єднально-порівняльне граматичне значення, присднувальне граматичне значення.

Постановка проблеми. У сучасних описах складносурядних речень української мови дослідники враховують їх формально-граматичну, семантико-синтаксичну та комунікативну організацію. У семантико-синтаксичному аспекті розглядають семантично елементарні та семантично неелементарні складносурядні речення, аналізують семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами цих речень, на підставі чого виокремлюють їхні семантичні типи. Співвідношення змістів предикативних частин із позиції їхньої незалежності/залежності торкаються лише подеколи, не акцентуючи на цьому основної уваги. Натомість саме розв'язання названої проблеми дає змогу глибше пізнати механізм продукування складносурядних речень, закономірності поєднання граматично незалежних предикативних частин в одній конструкції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На матеріалі німецької мови синтактику, семантику та прагматику складносурядних речень досліджував А. М. Приходько. Він дійшов висновку про наявність двох типів задекларованих речень – складносурядних речень незумовленості (незумовленої відповідності та незумовленої невідповідності) і складносурядних речень зумовленості (зумовленої відповідності та зумовленої невідповідності). Учений підкреслює, що традиційні уявлення синтаксичної науки щодо незалежності та самостійності елементарних речень, із яких компонують сурядне ціле, є стереотипним перебільшенням. Власне автономними частини паратаксису постають лише у формально-синтаксичному аспекті, а структурно й семантично автономними – тільки предикативні частини складносурядних речень незумовленості, предикативні ж частини складносурядних речень зумовленості семантично й комунікативно ієрархічні. Складносурядні речення незумовленої відповідності та незумовленої невідповідності є прикладом ізоморфності формально-граматичної структури та її когнітивно-семантичної репрезентації. Навпаки, складносурядні речення зумовленої відповідності та зумовленої невідповідності щодо цього гетероморфні, оскільки формально-граматична автономність поєднаних кон'юнктив є маскуванням когнітивно-семантичної субординації, за якої координативний зв'язок постає як економний спосіб “запису” ієрархічних відношень, скороченим представленням мовою ізофункційних змістових відношень [1].

Суголосні думки щодо семантичної співвіднесеності предикативних частин складносурядних речень української мови висловлює А. П. Загнітко. Він розмежовує структури однорідного та неоднорідного складу. До перших учений зараховує речення з єднальними сполучниками *і, та, ні... ні*, що виражають єднально-перелічувальні відношення, усі речення з розділовими сполучниками, до других – «поєднання двох сурядних компонентів, що є неадекватними за семантикою» і «виражають єднально-поширювальні, єднально-результативні та інші відношення». Щодо речень із протиставними сполучниками мовознавець зауважує, що вони можуть бути однорідного чи неоднорідного складу [2, с. 345–347]. Натомість Т. Є. Масицька, досліджуючи складносурядні речення з позицій граматики залежностей, виокремлює в них нові категорійні поняття – «семантико-синтаксичну взаємозалежність» і «формально-

синтаксичну взаємозалежність», які поширює на всі типи складносурядних речень. На її думку, із формального погляду основною диференційною ознакою складносурядних конструкцій постає граматична взаємозалежність одного предикативного центра від іншого, тобто граматична рівноправність предикативних частин, семантичні ж ознаки складносурядних речень пов'язані передовсім із різними типами семантико-синтаксичних взаємозалежностей між предикативними частинами: темпоральною, причиново-наслідковою, умовно-наслідковою [3]. Однак окремої розвідки, присвяченої аналізу співвідношення змістів предикативних частин складносурядних речень української мови, дотепер ще не було, що й зумовлює актуальність пропонованої роботи.

Мета статті – виявити закономірності семантико-синтаксичних взаємозалежностей змістів предикативних частин у складносурядних реченнях української мови; окреслити можливі об'єднавчі чинники, які дають змогу поєднувати в одну конструкцію предикативні частини, що є граматично рівноправними.

Виклад основного матеріалу. Відображення в реченні як одиниці мови і мовлення позамовних фактів є складним і не завжди однозначним [4, с. 12]. Так чи так воно несе на собі відбиток суб'єктивного сприймання й трактування мовцем відображуваних фактів. Щодо складносурядних речень І. Р. Вихованець наголошує, що в їхній структурі «маємо не довільні об'єднання предикативних частин, а смислові єдності, які відображають зв'язки явищ дійсності і можуть утворювати комунікативну цілісність» [5, с. 299]. Тому компоненти складносурядних речень, постаючи граматично незалежними, водночас виявляють певну семантичну залежність один від одного. Власне семантичний вимір речення досить складний, різноплановий і неоднорідний. Його визначають не тільки інтра-, але й екстралінгвальні чинники, тобто йдеться про можливість поєднання предикативних частин не тільки суто з погляду мовної норми, але й із погляду можливості встановлення логічного зв'язку між ситуаціями, передаваними в них. Розглядаючи поєднуваність слів, Л. Д. Чеснокова слушно зауважує, що «зміст вимагає змісту, а форма – лише спосіб передачі змісту. Тому коли ми говоримо, «слово вимагає», то маємо на увазі, що слово, точніше його значення, потребує того, щоб доповнили відповідними конкретизаторами значення» [6, с. 52]. Те саме можна сказати і про поєднуваність вихідних простих речень в одне складне. Наприклад, цілком правомірним буде складносурядне речення *Батько читає книгу, а мати вишиває сорочку*, у якому дві предикативні частини, що позначають дві одночасні ситуації, зіставлено, натомість прості речення *Батько читає книгу, Море замерзло*, які також можуть позначати одночасні ситуації, логічно не поєднувані. Із приводу поєднання значень слів у свій час Л. В. Щерба наголошував, що вони дають не суму значень, а нові значення [7, с. 24]. Очевидно, це стосується і поєднання значень предикативних частин. Мовець будує складне речення не для того, щоб передати такі самі думки, які можуть бути виражені за допомогою двох простих речень, а заради того, щоб висловити загальнішу думку, яка відрізняється від тих, що їх передають два окремі прості речення, пор.: *Логіка причин і наслідків тоне, зате набирають контрасту химерні зв'язки між тим, що всередині тебе, і тим, що назовні* (Любка Дереш) і *Логіка причин і наслідків тоне. Набирають контрасту химерні зв'язки між тим, що всередині тебе, і тим, що назовні; Ще «Іліада» бриніла нам у вухах, а ми вже були готові вбивати* (О. Гончар) і *Ще «Іліада» бриніла нам у вухах. Ми вже були готові вбивати*. Але якщо проблему семантичної сполучуваності слів наразі активно вивчають (розглядають семну структуру поєднуваних слів, сформульовано закон семантичної сполучуваності лексем), то питання семантичної поєднуваності предикативних частин складних речень дотепер ще не досліджене.

Як зауважує В. М. Барчук, «первинний зв'язок між фактами чи подіями виражає їхню онтологічну єдність: з усієї множини фактів і подій мовець уводить вибрані у спільний для них континуум. Базовий онтологічний компонент світу фактів і подій – час, інтерпретований граматикою через категорію темпоральності. Цілком природно, що фундаментальною ознакою єдності подій є спільний темпоральний континуум – таксис – порядок тривання співвідносних, тобто асоційованих мовцем дій. Очевидно, що таксис є

основою та узагальненою формою будь-яких поліпредикативних одиниць зі співвідносними компонентами. В усіх випадках взаємодії складносурядних компонентів, які позначають події, таксис буде виявлено самотійно (при домінуванні темпоральних відношень) чи синкретично (при накладанні відношень, наприклад, каузації). Отже, сфера функціонування як сполучникових, так і безсполучникових сурядних речень визначена первинною єднальною семантикою, експлікованою через таксисне поєднання дій» [8, с. 16]. Учений підкреслює, що на основі єднального значення в сурядних конструкціях формовано власне-єднальні та єднально-порівняльні семантико-синтаксичні відношення, перші конкретизовані в значеннях перелічення, розділовому та градаційному, інші – зіставно-протиставному або зіставному і протиставному [там само, с. 17]. Авторка цієї розвідки дійшла висновку про два способи оформлення незалежної предикації, які відбивають особливості процесу творення складносурядних речень, та виокремила типові і специфічні складносурядні речення [9, с. 176–178; 10]. Типові складносурядні речення утворено на основі поєднання кількох предикативних частин, що передають усвідомлені до моменту мовлення ситуації, тобто такі речення фіксують результат мисленнєвих дій, специфічні складносурядні речення постають унаслідок приєднання другої предикативної частини, яка виражає думку, що виникла у свідомості суб'єкта після основного висловлення [10, с. 69]. Відповідно перші мають первинне граматичне значення єднальне, а другі – приєднувальне.

Зважаючи на вищесказане, вважаємо за доцільне внести певні корективи в запропоновану Т. Є. Масицькою типологію семантико-синтаксичних взаємозалежностей предикативних частин складносурядних речень [3, с. 121–122]. На нашу думку, базовою для всіх типових складносурядних речень є темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність, яка й уможливорює поєднання двох граматично незалежних одна від одної предикативних частин в одну конструкцію, а також формування власне-єднального (темпоральні, градаційні, обмежувальні, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові) або єднально-порівняльного (зіставні, протиставні складносурядні речення) граматичного значення. У специфічних складносурядних реченнях виникає темпоральна (приєднувальні речення доповнення) і взаємозалежність «основне – додаткове» (приєднувальні речення побіжного зауваження та висновкові), а також формується граматичне значення приєднання.

Темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність конкретизована у двох різновидах – власне-темпоральній (одночасності і різночасності) та каузальній (причиново-наслідковій і умовно-наслідковій) взаємозалежності. Аналіз семантичної структури складносурядних речень дає підстави вирізнити основні ознаки цих типів взаємозалежностей та їхні конкретні вияви.

Власне-темпоральну взаємозалежність визначаємо в складносурядних реченнях, предикативні частини яких передають ситуації, що відбуваються одночасно або в певній часовій послідовності. За цієї взаємозалежності відображувані в предикативних частинах складносурядного речення ситуації об'єктивної дійсності співіснують, не впливаючи одна на одну, причому вони можуть відбуватися паралельно, не перетинаючись, або мати певні точки дотику. Розгляданий тип взаємозалежності репрезентують речення з єднальними, зіставними, протиставними, розділовими, градаційними сполучниками та безсполучникові конструкції.

Поєднання предикативних частин, що відображають одночасні або неодночасні не залежні одна від одної ситуації об'єктивної дійсності, в одну конструкцію насамперед визначене суб'єктивним сприйняттям цих ситуацій мовцем, бо саме він здатен усвідомлювати такі ситуації як взаємопов'язані. Об'єднавчими чинниками для цього слугують різного типу асоціації, насамперед за суміжністю, схожістю тощо. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави виокремити такі об'єднавчі чинники:

1) суміжність ситуацій у єдиному просторовому континуумі. Одночасні або послідовні в часі ситуації характеризують спостережуване мовцем довкілля, яке він сприймає цілісно. Предикативні частини в таких реченнях поєднані на основі їх переліку, порядок частин вільний: *Ще над Дніпром клубочиться задуха, і пахне степом сизий деревій* (Л. Костенко); *Спека і кров. Грохання й чад* (О. Гончар); *Ні листя не шелестить, ні пташки не щебечуть*

(Марко Вовчок); *На повен голос гудуть бджоли, й гостро пахне молодою м'ятою* (М. Матіос); *На обрії біле вітрило, І небо із морем злилось* (М. Луків); *Падав і не падав перший сніг, курилась і не курилась земля, підбиваючись під розкошлану димчасту куделю осіннього вечора* (М. Стельмах); *Золотіс вечірня тополя, Дивним світлом горять небеса* (М. Луків). Спільне місце реалізації ситуацій предикативних частин може бути експліковане. У таких реченнях зазвичай обидві частини мають спільного компонента з просторовим значенням, предикативні частини в них поєднані на основі переліку або чергування подій. Передавані події відбуваються одночасно, послідовно одна за одною або чергуються: *На подвір'ї біля тину* лежало кілька завіяних снігом човнів, лежали й зрубані верби, що підуть на човни (М. Стельмах); *А в долині скрадливо воркувала річка, розмиваючи берег, розмиваючи ніч, і тихо скрипіло загальмоване колесо млина* (М. Стельмах); *А на правому березі* раз у раз спалахують ракети і чути стрілянину (О. Гончар); *За селом* знов зашелестіли хліба і пахло полином (А. Головка); *Часом у блакитній вишині* пропливала біла хмара, або пролітала пташина, або ширяв над річкою шуліка, зірким оком вишукуючи здобич (А. Шиян); *Часом качка в повітрі* дзвенить, чи кажан проти місяця грає (М. Рильський); *Біля вітряка* загуркотіли колеса, *потім* почувся веселий дівочий сміх (М. Стельмах). Одночасність перебігу подій у реченні можуть підкреслювати лексеми темпоральної семантики, які стосуються змісту обох предикативних частин: *Щороку* вмирає трава, І листя з дерев облітає (М. Луків); *Скоро* зима забіліє снігами, вдарять морози... (М. Луків); *І знову* надходить весна, І ріки з-під льоду скресають (М. Луків); *А повітря знову* пружинить, і *знову* то тут, то там між хлібами – грохк! грохк! (О. Гончар). Предикативні частини таких речень зазвичай поєднано на основі їх переліку, указівка на час реалізації міститься в першій частині або в обох частинах. Рідше передавані в предикативних частинах ситуації протиставлені, у цьому разі час реалізації ситуацій означений у другій предикативній частині: *Витерши губи рукавом, потягся до кисета, але в цей час* увійшла в горницю Анюта і потягла купатися (Г. Тютюнник). У реченнях з послідовним перебігом подій зазвичай уживано спеціальні лексеми, які маркують послідовність: *Приходив дощ, а потім* було зимно (Л. Костенко); *Пісня обірвалася, за мить* стрільнули кінські котита, і *незабаром* з опівнічного мрева вилетіли два вершники (М. Стельмах). Інколи послідовність ситуацій встановлювана суто логічно: *Минуло, по суті, зовсім небагато часу, і людина* здобула крила, піднялася в повітря, перетнула океани (О. Гончар); *І вже зникло все, і над безкрайм хаосом* тьми застається тільки вона, *ота цяточка* – людина у нічній високості (О. Гончар); *І війна ніби зникла, і чудесним став світ* (О. Гончар);

2) суміжність дій. Ситуації передають одночасно спостережувані мовцем дії, процеси. Об'єднання таких предикативних частин можливе на підставі їх зіставлення, порядок частин вільний: *Данило, тримаючись за вербу, обережно спускається з шляху на левадку, а Мирослава знову шерехтить чоботятами по ковзанці і набирає, і струшує зі свого тиеничного снопа місячний чар* (М. Стельмах); *Дехто почав уже й дрімати, пригрітий сонцем на ласкавій споришевій постелі, а Дробаха, вставши з гурту, пішов ходити побіля вагонів, заглядав, примірявся* (О. Гончар); *Першокурсник Ситник, моторний, їзачком стрижений хлопчина, з надмірною серйозністю прийнявши від Лагутіна гвинтівку, шурхнув з нею у двері – на пост, а Колосовський при мовчанні присутніх підступив ближче до Спартаківих списків* (О. Гончар); *За татарським бродом, на козачому, із сивого життя, з червоного маку викотився місяць, а біля козацької могили заскрипів, обертаючись навколо свого короля, старий вітряк* (М. Стельмах). Зрідка порядок частин може бути закріплений, але це спричинено суто з формального боку (пропущений у другій частині спільний компонент, наявність певних лексем): *Той гігант заряджається, а сусідній, розчахнувши черево, цілими вагонами поглинає багаж, незліченну кількість валіз, пакунків, сундуків, окутих міддю, невідомо чим напханих* (О. Гончар). Зазвичай у таких реченнях уживано сполучника *а*. Зрідка зіставні відношення виражають конструкції зі сполучником *і* або безсполучникові: *Рече Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, голосом шумлять*

(А. Малишко); *Шелестить трава від шугання чобіт, шелестять язики в пересохлих наших ротах* (О. Гончар); *Мерехтять на жовтих травах іній, На гілках – ні листя, ні плодів* (М. Луків);

3) схожість критеріїв характеристики учасників ситуацій. Такі предикативні частини поєднані в одній конструкції на основі протиставлення: *Той* (Славик) *дотепний, вродливий, блискуче вчиться, а він важкодум, неотеса, з грубим широким обличчям і качиним розплесканим носом* (О. Гончар); *Ти потвора, а я – красуня. Ти скоморох, а я герцогиня. Я – перша, ти – останній* (А. Дімаров); *Кому однаково, а кому ні* (О. Гончар); *Одному все, другому нічого* (М. Коцюбинський);

4) ментальний зв'язок між суб'єктами обох ситуацій: *Чумацький віз тихо ритить піді мною, а в синім небі Чумацький Шлях показує дорогу* (О. Довженко);

5) спільна ознака, що характеризує суб'єкти ситуацій: *Небо там було червоне, і вода в калюжах поміж молодого травою, і цвіт на груші також були червоні* (Г. Тютюнник).

Для ситуацій, що в об'єктивній дійсності мають певні точки дотику, основним об'єднавчим чинником постає також одночасність або часова послідовність їх реалізації. Крім того, наявні ще й додаткові об'єднавчі чинники:

1) ситуації якимось чином стосуються однієї й тієї самої особи (осіб), предикативні частини поєднано на основі переліку, порядок їх розташування вільний: *Транзистор читав нам новини планети, І зорі над нами, як маки, цвіли* (М. Луків); *... мене не цікавила політика, не цікавила економіка, не цікавила культура, навіть прогноз погоди мене не цікавив...* (С. Жадан); *Світять озера їм, і небо заводське цвіте над ними багряно* (О. Гончар); *Очі його горіли як у хижого звіра, і тремтіли білі губи* (О. Довженко); *Лиш роса по нім буде плакати жито і пливтимуть над ним непомітно віки* (В. Симоненко); *Вже коні ворожі іржуть на Дунаї і ворожі стріли піють недолю мені* (О. Довженко); *Нас літаки несуть над хмарами, Везуть на море кораблі* (М. Луків). Якщо в одній ситуації така ознака стверджувана, а в іншій заперечувана, поєднання можливе на підставі їх протиставлення: *У нас вітряк ніколи не забивали цвяхами! Вікна забивали, а вітряк – ні* (М. Стельмах); *Їй вдалося привити синові любов до Шевченка й Стуса, однак вона зазнала приголомшливого фіаско на синтаксично-орфографічній ниві* (Любо Дереш);

2) в обох ситуаціях задіяний один і той самий предмет чи особа. Вихідною постає перша ситуація, друга – має опертя на першу ситуацію, але не спричинена нею. Предикативні частини поєднано на основі переліку, зіставлення чи протиставлення, їхній порядок фіксований: *Горить вогонь в степу посеред ночі, Сидять при ньому тиша й самота* (М. Луків); *Соняшник вигнався під стріху, і кручені паничі по ньому в'ються* (О. Гончар); *За конюшиною білою повинню стояли гречки, над ними в удовиній самотині сумувала груша-дичка, а біля неї перепілка розначливим голосом скликала своїх діток, яких порозгублювала на зжатому полі* (М. Стельмах); *Данило, Ярина і Мирослава зійшли з дороги, а вершники, домчавши до них, здибали коні і засміялись* (М. Стельмах); *Вартовий, зрештою, запропонував Духновичу перебратися під брезент, але він вирішив терпіти, киснути до кінця* (О. Гончар); *Ви поїдете, а я буду сохнути за вами* (М. Стельмах); *Сидить він оце зараз в аудиторії, сивий, червонощокий їхній Микола Ювеналійович, перед розкладеними на столі екзаменаційними картками, а в кутку стоїть його палиця з срібним набалдашником у формі маленької скіфської баби* (О. Гончар); *Довго вітер уперто віяв, Але чомусь і він тепер, Зазирнувши тобі під вії, У волосся твоєму вмер* (В. Симоненко); *Богдан дав йому матрикул, і професор, прихилившись тут же біля вікна, старанно вивів у ньому сьогоднішню оцінку: «відмінно»* (О. Гончар);

3) уявлення про один предмет. Найчастіше його названо в першій частині, а в другій іде мова про окремого складника цього предмета: *У вікнах клен полоще гілля, І сосни стукають в шибки* (М. Луків); *Вона саме щось говорила до Славика, зазірала йому в вічі, а рука її розімліла, віддано лежала в нього на плечі* (О. Гончар); *І стояв у хаті туск, і пливла у відчинені вікна пісня, чорна й печальна як гайворонові крила* (Ю. Мушкетик); *В інших містах пенсі ще не продавали, а тут на кожному кроці яскравіють ці маленькі, незвичної*

форми *пляшечки* (І. Роздобудько). Рідше в першій частині названо компонент, а в другій частині предмет або інший компонент і сам предмет: *Об підмурки ціле літо хлюпоцеться вода, а на стінах будиночків, як ватерлінії на корпусах суден, смугами тягнуться сліди весняних повеней* (О. Гончар), або в обох частинах йдеться про компоненти того самого предмета (він може бути означений у реченні чи в попередньому контексті): *Наливаються снагою м'язи Ісідора, над губою з'являється чорний пушок, а в голосі низькі, вольові обертони* (О. Бердник); *Гичка велика, а сама морквина дрібненька, біла і зовсім не солодка* (О. Довженко); *А бажання догнати її все гучніше стукає в серце, а хвилі солодкої знемоги все ніжніше сповивають душу* (О. Бердник);

4) спільний суб'єкт, але в першій ситуації він поданий узагальнено, у другій – конкретніше: *На хвилях і досі перешиптувались, шерехтіли крижини, і кожна із них несла в далечінь шматки украденого місяця* (М. Стельмах); *У житлах щось зашаруділо, і незабаром на дорогу викотився їжак* (М. Стельмах).

У градаційних складносурядних реченнях темпоральна взаємозалежність набуває специфічного вияву. У них відображено дві одночасні ситуації, проте з погляду мовця вони постають семантично нерівнозначними, у ракурсі актуального членування вияскравлено сурядну частину в постпозиції [5, с. 309], яка й постає комунікативним ядром повідомлення: *Любий командир, відзначений Ясногорською, не тільки не викликав у Маковея неприязні, а навпаки, після свого успіху він ще більше виріс в очах телефоніста* (О. Гончар); *Не тільки тіло йому мліло, а й голод наганяв на м'язи страшенну млюсть* (В. Підмогильний).

Складносурядні речення з каузальною причиново-наслідковою й умовно-наслідковою взаємозалежністю предикативних частин споріднені з відповідними складнопідрядними реченнями, але в складнопідрядних реченнях залежність одnobічна, а в складносурядних – двобічна. Складносурядні речення з причиново-наслідковою взаємозалежністю відображають ситуації, що пов'язані між собою в об'єктивній дійсності причиново-наслідковими відношеннями: *На нього гримнули – і солдат замовк, зрозумівши свій промах* (А. Шиян); *Її стан, переляк зрозумів Пимон, і жагучий біль пронизав йому серце* (А. Шиян); *Бульбашковий Ме час від часу натискає на кнопку в себе на череві, й лампочки спалахують різнобарвними вогниками* (І. Роздобудько); *У невеликій вітальні були опущені важкі темно-зелені штори, і сутінки скрадали всі предмети, фарбуючи їх у невиразні, мінливі кольори* (А. Дімаров), а з умовно-наслідковою взаємозалежністю – ситуації, що пов'язані умовно-наслідковими відношеннями: *Зумійте жити – і будете живі* (І. Франко); *Тримайтесь організовано, і вони з вами нічого не вдіють* (О. Гончар); *Шануй людей, і люди шануватимуть тебе* (В. Земляк). Сполучник і в цих реченнях лише поєднує сурядні частини, тобто стосується загальної ідеї сукупності (співіснування, поєднання), а семантико-синтаксичні відношення виражає лексичний склад сурядних частин та структурні особливості складного речення [5, с. 309].

У специфічних складносурядних реченнях темпоральна взаємозалежність предикативних частин виявляє себе неординарно, що пов'язано з особливостями процесу мислення і реченнестворення: спочатку мовець із двох (чи кількох) одночасних ситуацій акцентує увагу на одній і починає будувати просте речення, а потім увагу його привертає інша ситуація, яка ніби доповнює першу, і мовець додає її, вибудовуючи замість простого речення складне з семантико-синтаксичними відношеннями доповнення: *Ще раз прийдуть до табору дівчата, і мати Духновича прийде* (О. Гончар); *Цвітуть картоплі, і мак по них цвіте* (О. Гончар); *Вода була теплою, але не зовсім чистою, і притому її було багато* (О. Слісаренко).

Взаємозалежність «основне – додаткове» маркує предикативні частини приєднувальних складносурядних речень із семантикою: 1) побіжного зауваження, що супроводжує основне висловлення: *Люблю весну, та хто її не любить на цій чудесній, радісній землі* (В. Сосюра); *А німця скільки було вбито, та й наших, бережанських, не обминуло* (Є. Гуцало); *Вона настирливо з тобою говорила, Та й її далась не легко та розмова* (Леся Українка); *Удома вона ніколи не робить уроків, у неї взагалі один зошит для всіх предметів, підписаний дрібним каліграфічним почерком* (І. Роздобудько); *Опісля ж увесь вечір сиділа в коридорі перед відром із теплою водою і горою взуття – таким було моє покарання* (І. Роздобудько); *Це був запах*

мокрого асфальту й вогких сірників – так пахло сто років тому в дворі її дитинства (І. Роздобудько); 2) висновку, підсумку, який являє собою умовивід, викликаний спостереженням ситуації, відображеної в першій предикативній частині: *Але вона велика дівчина, схожа чимось на античну каріатиду, і це її, мабуть, пригнічує* (О. Довженко); *Це завтра вже стало сьогодні, ось яка історія* (О. Гончар).

Висновки. Отже, складносурядні речення з формально-граматичного боку являють собою конструкції, у яких сурядним зв'язком за допомогою сурядного сполучника або безсполучниково поєднані дві чи більше граматично незалежні предикативні частини. У семантико-синтаксичному аспекті пропозиції предикативних частин постають взаємозалежними. У типових складносурядних реченнях базовою є темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність, що диференційована на власне-темпоральну одночасності чи різночасності та каузальну причиново-наслідкову або умовно-наслідкову. У специфічних складносурядних реченнях можливі два типи взаємозалежності – темпоральна та «основне – додаткове». Дослідження співвідношення змістів предикативних частин складних речень відкриває перспективи для вдокладнення теорії речення як вершинної одиниці мови.

Список використаної літератури

1. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. М. Приходько. – Київ, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/47572-1.html.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Масицька Т. Семантико-синтаксична взаємозалежність і формально-синтаксична взаємозалежність у складносурядних реченнях / Тетяна Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журнал на пошану член-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 2 (4). – С. 116–129.
4. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською : [монографія] / Й. Ф. Андерш. – К. : Наукова думка, 1987. – 191 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Чеснокова Л. Д. Связи слов в современном русском языке : [пособие для учителей] / Л. Д. Чеснокова. – М. : Просвещение, 1971. – 542 с.
7. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
8. Барчук В. М. Сурядність: типологічний аспект / В. М. Барчук // Мовознавство. – 2015. – № 5. – С. 13–20.
9. Христіанінова Р. О. Формально-граматична організація складносурядних речень / Р. О. Христіанінова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки : [зб. наук. ст.] / [гол. ред. В. А. Зарва]. – Вип. IV. – Бердянськ : ФО-П Ткачук О. В., 2014. – С. 171–180.
10. Христіанінова Р. Типові і специфічні складносурядні речення / Раїса Христіанінова // Граматичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 69–74.

References

1. Prykhod'ko A. M. (2002). *The Compound Sentence in Modern Germany language: Syntactic, Semantics, Pragmatics* : Theses for a Doctoral Degree in Philology 10.02.04 «Germanic Languages». Kyiv. (in Ukr.)
2. Zahnitko, A. P. (2001). *Theoretical Grammar of Ukrainian language. Syntax*. Donetsk : DonNU (in Ukr.)
3. Masytska, T. (2015). Semantic and Syntactic Interdependency and Formal Syntactic Mutual Independency in Compound Sentences. *Typolohiia ta funktsii movnykh odynyt (Typology and Functions of Language Units)*, 2(4), 116–129 (in Ukr.)

4. Andersh, Y. F. (1987). *Typology of Simple Verbal Sentences of Czech Language in comparison with Ukrainian Language*. Kyiv : (in Ukr.)
5. Vykhovanets, I. R. (1993). *Ukrainian grammar. Syntax*. Kyiv : Lybid (in Ukr.)
6. Chesnokova, L. D. (1971). *Links of words in Modern Russian Language*. Moscow : Education (in Russ.)
7. Shcherba, L. V. *Language System and Speech Activity*. Leningrad : Science (in Russ.)
8. Barchuk, V. M. (2015). Parataxis: Typological Aspect. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 5, 13–20 (in Ukr.)
9. Khrystianinova, R. O. (2014). The Formal-Grammar Organization of Compound Sentences. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Filolohichni nauky (Scientific Notes of Berdyansk State Pedagogical University. Philology)*, 171–180 (in Ukr.)
10. Khrystianinova, R. (2015). The Typical and Specific Compound Sentences. *Hramatychni studii (Grammatical studies)*, 69–74 (in Ukr.)

KHRYSTIANINOVA Raisa Oleksandrivna,

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian Language and Method of Teaching of Special Disciplines, State Pedagogical University in Berdyansk
e-mail: khrystianinova@gmail.com

**CORRELATION OF CONTENTS OF PREDICATE PARTS
WITHIN COMPOUND SENTENCES**

Abstract. Introduction. *Revealing of peculiarities of correlation compounds' content gives opportunity to understand deeper the mechanism of their producing; regularities of the connection of grammatically independent predicative parts within one construction.*

Purpose. *The goal of this research is to analyze the regularities of semantic-syntax interdependences of contents of predicative parts within compound sentences of Ukrainian language.*

Results. *Compound sentences (from the point of formal-grammar point of view) are the constructions with grammatically independent predicative parts. Within semantic-syntax aspect the propositions of predicative parts are inter-dependent. As the basis for all types of compound sentences we name the temporal semantic-syntax inter-dependence and connecting (temporal, gradational, limiting, causal, conditional) or connecting-comparative (comparable, contrary compound sentences), grammar meaning. Temporal semantic-syntax inter-dependence is concretized in two types – temporal (simultaneity and miscellaneous-time) and causal (causal and conditional) inter-dependence. Within specific compound sentences appears the temporal (connecting sentences of addition) and it also appears the inter-dependence “basis-additional” (connecting sentences of courser remarks and conclusions); it is also formed the grammar meaning of connecting.*

Originality. *It is determined types of semantic-syntax inter-dependence of propositions of predicative parts within typical and specific compound sentences. It is stated that the foundation for the connection (within one construction of predicative parts which reflect independent situations of objective reality) are different associations, firstly on the basis of compatability, similarity. There are marked basis connecting and uniting reasons in different types of compound sentences.*

Conclusion. *Predicative parts of compound sentences within formal-grammar aspect are independent from each other. In semantic-syntax aspect propositions of predicative parts are interdependent. Within typical compound sentences as the basis appears the temporal semantic-syntax interdependence which is differentiated on the exactly temporal simultaneity or miscellaneous-time and on the causal or conditional one. Within specific compound sentences there are possible two types of interdependence – temporal and “basis-additional”. Research of correlation of contents of predicative parts of compound sentences reveals the prospects for the specification of sentence's theory as the main and leading unit of the language.*

Keywords: *compound sentence, temporal semantic-syntax interdependence, causal semantic-syntax interdependence, semantic-syntax interdependence “basis-additional”, exactly the grammar meaning, connecting-comparative grammar meaning, adding grammar meaning.*

*Надійшла до редакції 26.02.2016
Прийнято до друку 09.03.2016*